

قرآن در رسوم ایرانی - 2

<?xml encoding="UTF-8?">

در شماره پیشین بخشی از مقاله «قرآن در رسوم ایرانی» را تقدیم خوانندگان عزیز و گرامی کردیم. در آن نوشته از رسم ها و آیین های مختلف مردم ایران در دو محور سخن گفتیم. نخست حضور قرآن در مراسم مختلف عید نوروز، سپس نقش قرآن در آیین های عقد و ازدواج را بررسی کردیم. اینک بخش دیگری از این مقاله را که درباره استفاده مردم ایران از قرآن کریم در آغاز سفرها و در طول مسافرت و نیز برای حفظ از بلایا و خطرات سفر می باشد؛ تقدیم خوانندگان گرانقدر می دارم.

مسافرت در فرهنگ اسلامی از جایگاه والایی برخوردار است و در قرآن کریم و سخنان معصومین - علیهم السلام تعبیرات مختلفی در تشویق به سفر کردن و بهره گیری از آن وجود دارد. سفر به عنوان یکی از رخدادهای شیرین زندگی، سازنده لحظاتی آرام بخش، برای تن و روان است. این رویداد فرح بخش، تأثیرات ارزنده ای بر جسم و روح شخص و بهبود روابط خانوادگی و اجتماعی و... می گذارد. در کلمات امامان معصوم - علیهم السلام - سلامتی، رشد عقلانی، عبرت اندوزی و شناخت دوستان از بهره های سفر دانسته شده است.

یکی از دغدغه های مسلمانان در مسافرت ها حفظ جان و مال خود و خانواده از گزند حوادث و خطرات است. از این رو برای امان یابی از این خطرات به قرآن کریم پناه برده و با قرائت و کتابت و تعویذ با آیات قرآنی خود را در پناه قرآن کریم قرار می دهند.

این پناه جویی و امان خواهی به شکل های مختلفی در رسوم و آیین های سفری ظهور یافته است که به برخی از آنها اشاره می کنم:

1. قرائت سوره ها و آیات قرآنی:

روایات بسیاری درباره آداب مسافرت و امنیت سفر، بویژه جان پناه قرار دادن آیات و سوره های قرآنی وجود دارد. مردم دیندار و قرآن دوست ایران، از این آموزه ها استفاده کرده و برای بهره گیری از وعده های معصومین - علیهم السلام - در آغاز سفرهای خود و طی مسیر و نیز تا پایان مسافرت همواره آیات قرآنی را ورد زبان خود می سازند.

قرائت آیه الكرسي، چهار قل (کافرون، اخلاص، فلق، ناس) خواندن نوزده بار «بسم الله الرحمن الرحيم» گفتن، سه بار قرائت سوره توحید و خواندن دیگر آیه ها و سوره های قرآن در وقت سفر، در میان مردم ایران مرسوم است. به دو نمونه از این دست اشاره می کنیم:

یکی از سنت های رایج در میان مسلمانان این است که به هنگام ترک منزل یا در آستانه سفر و موارد مشابه آن برای مصون ماندن جان و مالشان از خطرات احتمالی، آیه الكرسي می خوانند و از خدا می خواهند که آنان را از حوادث بد محفوظ دارد. علت این امر آن است که در آیه الكرسي آمده است که خمودگی و خواب به ساحت خداوند راه ندارد. او آسمان ها و زمین و همه موجودات را حفظ می کند. خواننده این آیه از خدا می خواهد که این حفظ عمومی را شامل وی نیز گرداند. 1 درباره منشأ این آیین از امام صادق - علیه السلام - روایت شده

است: «هر کس آیه الكرسي را در سفر قرائت نماید، خودش و هر کس که با اوست، به سلامت به سر خواهند برد». 2

یکی دیگر از مواردی که مسلمانان هنگام آغاز سفر و طول مسافرت به آن پایبندند، قرائت سوره قدر است. در این باره از امام سجاد - علیه السلام - روایت شده است: «هر کس که می خواهد از منزل بیرون رود - چه سواره و چه پیاده - اگر سوره قدر را قرائت کند به سلامت خواهد بود». 3

در سخنی دیگر از امام باقر - علیه السلام - آمده است: اگر قرار باشد چیزی بر قضا و قدر غلبه کند، آن قرائت سوره قدر است و اگر مسافری آن را در سفرش یا هنگام خروج از منزل قرائت کند به سلامت به خانه اش بازخواهد گشت. 4

2. از زیر قرآن رد شدن

از دیرباز هرگاه فردی عازم سفری می شود، خانواده و دوستان و آشنایان در زمان حرکت، دور او جمع شده و در ضمن خداحافظی و وداع برای سلامتی او دعا کرده و هر یک، سوره یا آیه ای از قرآن را قرائت کرده و او را در پناه قرآن قرار می دهند.

این مراسم که گاهی با نام «از زیر آینه و قرآن رد شدن» گفته می شود، حاکی از آیین خاصی است که هنگام سفر اجرا می شد و اکنون بخشی از آن اجرا می گردد. شاملو این مراسم را چنین توصیف می کند: از زیر آینه و قرآن رد شدن از آداب و تشریفات سنتی سفر است که در حق مسافر به جای آورده می شود. 5 آینه و قرآن عبارت است از سینی یا مجمعه کوچکی که لوازم زیر را در آن نهاده باشند: یک جلد قرآن، یک آینه، یک بشقاب آرد، یک عدد سکه، یک کاسه چینی که در آن آب ریخته و برگ سبزی روی آب انداخته باشند. این سینی را دم در خانه نگه می دارند. پس از آنکه مسافر از قلعه یاسین رد شد باید سه بار از زیر سینی آینه و قرآن بگذرد و بار آخر آینه را برداشته و خود را در آن ببیند، سپس انگشتش را در آرد فرو کند و بر پیشانی اش بزند. آن گاه قرآن را بوسیده و به راه افتد. کسی که آینه قرآن را نگه داشته «بسم الله» می گوید و....

در ادامه توضیح این مراسم آمده است: در این سال های اخیر تشریفات را تا حدّ ممکن ساده کرده اند، چرا که سفرها، دیگر به دشواری روزگاران گذشته نیست و به همین قدر اکتفا می کنند که مسافر را از زیر آینه و قرآنی عبور می دهند و گاه تنها از زیر قرآن. 6

جلال آل احمد در یکی از داستان هایش این واقعه را توصیف کرده و می گوید: «سه بار از زیر قرآن و آب و آرد رد شدم و در مرتبه سوم قرآن را بوسیدم و بر پیشانی نهادم و در میان هوایی که در اثر دمیدن آیه الكرسي و چهار قل های نزدیکانم به وجود آمده بود از خانه بیرون آمدم. 7

اما آنچه که امروز از این مراسم به اجرا در می آید، همان بخشی است که شاملو به آن اشاره کرده است به این صورت که مسافر سه بار از زیر قرآن رد شده و در مرتبه سوم گوشه ای از قرآن را می بوسد و عازم سفر می شود و گاه کاسه آبی را که در کنار قرآن است برداشته و پشت سر مسافر می ریزند.

3. از حلقه یاسین گذشتن

از حلقه یاسین رد شدن یا از حلقه یاسین گذشتن. رسمی است ایرانی - مذهبی که در بسیاری از مناطق ایران

مرسوم بوده و مردم در ابتدای سفرها و نیز در امور مهم و پر خطر این مراسم را انجام می دادند. امروزه نیز در بعضی از استان هاو شهرهای کشور این آیین قرآنی به اجرا در می آید.

در این مراسم که برگرفته از آموزه های دینی ماست. قطعه ای از پارچه ای بلند و با عرض کم را برداشته و تمامی آیات سوره یاسین را روی آن می نویسند تا به شکل نواری بلند از نوشته سوره یاسین در آید. آنگاه دو سر آن را به هم می دوزند تا به شکل حلقه ای درآید. آنگاه هر کس که عازم سفر باشد برای حفظ او و دفع بلا، سه بار او را از میان این حلقه می گذرانند. 8

در برخی مناطق نیز به جای پارچه از کاغذ استفاده می کردند. به حلقه یاسین نیز گاهی «قلعه یاسین» می گفتند و این تعبیر به خاطر پناهگاه و دژ بودن این سوره مبارکه است. انوری در «فرهنگ بزرگ سخن» گفته است: قلعه یاسین لوله گشاد از کاغذ بود که سوره یاسین را بر آن می نوشتند و اشخاص را از آن می گذراندند تا تأثیر دشمن به آنان کارگر نشود. 9

در کتاب کوچه نیز درباره کاربرد حلقه یاسین آمده است: قلعه یاسین نواری از چلوار است که به درازای چهار متر و پهنای حدوداً ده سانتی متر که سوره یاسین را برآن نوشته و آن گاه دو سر آزاد نوار را به یکدیگر متصل کرده اند تا به صورت دایره ای بسته در آید، وقتی کسی به سفر دور یا پر خطر می رود در لحظه عزیمت او را سه بار از درون این حلقه عبور می دهند مسافر بار آخر آن را می بوسد تا از این طریق حصاری از امنیت به گرد او کشیده شود و از همه بلاها و پیشامدها و خطرات به سلامت بازگردد. 10

این مراسم قرآنی، وام گرفته از روایاتی است که در باب آثار سوره یاسین وارد شده است. در روایتی از رسول گرامی اسلام این سوره به سوره دافعه نامگذاری شده است چون هر شر و بدی را از قرائت کننده خود دفع می کند. 11 و در روایتی دیگر فرموده است: در قرائت سوره یس ده برکت است و اگر مسافری آن را بخواند، در طول سفرش، یاری اش خواهند کرد. 12 امام صادق - علیه السلام - نیز در این باره فرموده است: هر کس در هر زمانی این سوره را قرائت کند از محفوظان و روزی دادگان خواهد بود. 13

البته برای قلعه یا حلقه یاسین، خواص و آثار دیگری نیز ذکر کرده اند و از جمله آنها باطل کردن سحرها و جادوهاست. در بخشی از مقاله ای نوشته شده در دائرة المعارف بزرگ اسلامی آمده است: یکی از طلسمات باطل السحر در میان جامعه های سنتی ایران حلقه یاسین بود. و آن قلعه، پرده ای کتانی بود با یک شکاف حلقه ای در میان آن که تمام سوره یاسین را با مشک و زعفران روی آن نوشته بودند در هنگام دور کردن درد و بلا از کسی او را از محل حلقه رد می کردند. 14

4. ماشین نوشته های قرآنی

ماشین نوشته ها یا نوشته های ماشینی بخشی از ادبیات و فرهنگ عامیانه ما را می سازد. این نوشته ها که در جایهای مختلف ماشین های گوناگون نوشته می شود مشتمل بر مطالب زیادی از: بزرگان دین، حکمت ها، شعارها، طنزها و... است که به نوعی، بیان زبان حال راننده آن اتومبیل است.

ماشین نوشته ها را می توان بر اساس نوع نوشته به چند دسته تقسیم کرد که عبارتند از: 1. عبارات خداخواهانه 2. بیمه ه 3. حکمت ه 4. مناداه 5. طنزه 6. شعره 7. حدیث 8. دع 9. آیات قرآنی 10. توسل به اهل بیت و....

ماشین نوشته های قرآنی، بخش قابل توجهی از نوشته های مردمی روی ماشین ها است. این رسم که ریشه ای دینی - روایی دارد برگرفته از سفارشات است که از جانب پیشوایان معصوم - علیه السلام - به ما رسیده و بیانگر

نوعی توسل به قرآن کریم در حفظ از خطرات و گرفتاری هاست. در یکی از گزاره های رسیده از امام کاظم (ع) آمده است: هر کس در سفر است و از شر دزدان و حیوانات وحشی می ترسد بر گردن چهارپایش بنویسد: «لاتخاف درکاً و لاتخشی» که به اذن خداوند امنیت می یابد. داوود رقی از اصحاب امام کاظم (ع) می گوید: در سفر حج در بیابانی در حال حرکت بودیم که راهزنان به قافله شبیخون زدند. من بر گردن شترم این آیه را نوشته بودم. سوگند به کسی که حضرت محمد را به نبوت برانگیخت و حضرت علی (ع) را به امامت شرافت داد هیچ کس کوچکترین تعرّضی به من نکرد. 15

در اینجا به دو آیه دیگر که برای حفظ و حراست و امان جویی از قرآن کریم نوشته می شود، اشاره می کنیم:

(الف) «فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ». (سوره یوسف، آیه 64)

در این آیه شریفه به حافظ بودن خداوند و مهربانی او اشاره شده است، لذا از آن به عنوان حرز و امان جهت سالم ماندن از بلاها و تصادفات و مشکلات بر روی جای های مختلف خودروها نوشته می شود.

این آیه که به نوعی زبان حال راننده در توسل به قرآن کریم و خدای قرآن است برگرفته از کلمات پیشوایان دینی ماست که در تعویذهای مختلف از آن بهره جسته اند. 16

(ب) «تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ». (سوره هود، آیه 56)

در این آیه به توکل کردن به خداوند و سپردن کارها به او اشاره شده و نویسندگان این جمله بر روی ماشین ها می خواهند با این کار خود اعلام دارند که در طی مسیر و راه ها تنها خداست که می تواند، انسان را از خطرات حفظ کند بنابراین فقط به او توکل می کنیم و از او مدد می جوییم.

پی نوشت ها :

1. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 2، ص 277.
2. مکارم الاخلاق، ص 255.
3. مکارم الاخلاق، ص 126.
4. وسائل الشیعة، ج 8، ص 289.
5. کتاب کوچه، ج 1، ص 775.
6. کتاب کوچه، ج 2، ص 779.
7. دید و بازدید، ص 38.
8. فرهنگ فارسی عامیانه، ج 1، ص 500.
9. فرهنگ بزرگ سخن، ج 6، ص 5572.
10. کتاب کوچه، ج 2، ص 258.
11. مستدرک الوسائل، ج 4، ص 346.
12. الدعوات، ص 215.
13. فقه الرضا (ع)، ص 343.
14. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 11، ص 194.
15. بحارالانوار، ج 73، ص 249.

